

TARBIYASI OG‘IR BOLALAR BILAN PROFILAKTIK ISHLAR OLIB BORISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Ibragimova O‘g‘iloy Ilhom qizi
Buxoro Viloyati G‘ijduvon tuman
34-maktab amaliyotchi psixologi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiyasi og‘ir bolalar bilan profilaktik ishlar olib borishning psixologik jihatlari tahlil qilinadi. Tarbiyasi og‘ir bolalarning shaxsiy, ijtimoiy va psixologik xususiyatlari, ularning xulq-atvorida uchraydigan muammolar hamda ushbu muammolarni bartaraf etishda profilaktik faoliyatning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, oila, maktab va mahalla hamkorligida olib boriladigan psixologik-profilaktik ishlarning samaradorligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari tarbiyasi og‘ir bolalar bilan tizimli va individual yondashuv asosida ishlash ijobiy natijalarga olib kelishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: tarbiyasi og‘ir bolalar, profilaktika, psixologik yordam, deviant xulq-atvor, ijtimoiy moslashuv, shaxs rivojlanishi, pedagogik ta‘sir, oilaviy tarbiya, maktab psixologi, profilaktik ishlar.

Аннотация: В данной статье анализируются психологические аспекты профилактической работы с детьми, находящимися в трудной детско-воспитанной среде. Выделены личностные, социальные и психологические характеристики таких детей, проблемы их поведения, а также важность профилактических мероприятий в устранении этих проблем. Обоснована эффективность психолого-профилактической работы, проводимой в сотрудничестве с семьей, школой и соседями. Результаты исследования показывают, что работа с детьми, находящимися в трудной детско-воспитанной среде, основанная на системном и индивидуальном подходе, приводит к положительным результатам.

Ключевые слова: дети, находящиеся в трудной детско-воспитанной среде, профилактика, психологическая помощь, девиантное поведение, социальная адаптация, развитие личности, педагогическое влияние, семейное воспитание, школьный психолог, профилактическая работа.

Abstract: This article analyzes the psychological aspects of preventive work with children with difficult upbringing. The personal, social and psychological characteristics of children with difficult upbringing, problems in their behavior, and the importance of preventive activities in eliminating these problems are highlighted. The effectiveness of psychological and preventive work carried out in cooperation with the family, school and neighborhood is also substantiated. The results of the study show

that working with children with difficult upbringing based on a systematic and individual approach leads to positive results.

Keywords: children with difficult upbringing, prevention, psychological assistance, deviant behavior, social adaptation, personality development, pedagogical influence, family upbringing, school psychologist, preventive work.

KIRISH

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining asosiy mezonlaridan biri yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma'naviy yetuk va ijtimoiy faol shaxs sifatida tarbiyalash hisoblanadi. Har qanday davlatning kelajagi uning yoshlarining bilim darajasi, ma'naviy qiyofasi, ijtimoiy faolligi va hayotiy qadriyatlariga bog'liqdir. Shu sababli bolalar va o'smirlarning sog'lom rivojlanishini ta'minlash, ularning shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni bartaraf etish hamda turli xulq-atvor muammolarining oldini olish davlat va jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda dunyo miqyosida kechayotgan globallashuv jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi yoshlar tarbiyasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, ushbu jarayonlar yoshlarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, turli salbiy axborotlar, zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi materiallar, giyohvandlik, jinoyatchilik va boshqa zararli g'oyalarning tarqalishiga ham sabab bo'lmoqda. Bunday holatlar ayrim bolalarda xulq-atvorning buzilishi, ijtimoiy me'yorlarga rioya qilmaslik va tarbiyaviy muammolarning yuzaga kelishiga olib kelmoqda.

Pedagogika va psixologiya fanlarida tarbiyasi og'ir bolalar deganda xulq-atvorida turli og'ishlar kuzatiladigan, ta'lim-tarbiya jarayoniga moslashishda qiyinchiliklarga duch keladigan, pedagogik ta'sirlarga nisbatan sust munosabat bildiradigan hamda ijtimoiy muhit talablariga to'liq rioya qilmaydigan bolalar tushuniladi. Bunday bolalarda agressivlik, jahldorlik, intizomsizlik, darslarga qiziqmaslik, tengdoshlari bilan nizolarga moyillik, o'zini nazorat qila olmaslik va turli deviant xulq-atvor ko'rinishlari namoyon bo'lishi mumkin.

Tarbiyasi og'ir bolalarning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar juda xilma-xildir. Ularning orasida oilaviy muhit, ota-onalar o'rtasidagi nizolar, farzand tarbiyasiga yetarlicha e'tibor berilmasligi, iqtisodiy qiyinchiliklar, noto'g'ri tarbiya usullari, tengdoshlar ta'siri, maktabdagi muvaffaqiyatsizliklar va psixologik muammolar alohida o'rin tutadi. Ayrim hollarda bolaning individual psixologik xususiyatlari ham uning xulq-atvorida salbiy o'zgarishlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tarbiyasi og'ir bolalarning aksariyatida o'ziga bo'lgan ishonchning pastligi, emotsional beqarorlik, xavotirlanish, tajovuzkorlik yoki aksincha, ijtimoiy faollikning sustligi kuzatiladi. Bunday holatlar bolaning jamoadagi o'rnini topishiga, tengdoshlari bilan sog'lom munosabatlar o'rnatishiga va ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bunday bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Profilaktik ishlar tarbiyasi og'ir bolalar bilan ishlashning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Profilaktika lotincha "profilaktikos" so'zidan olingan bo'lib, oldini olish, ogohlantirish degan ma'nolarni anglatadi. Tarbiyasi og'ir bolalar bilan olib boriladigan profilaktik ishlarning asosiy maqsadi salbiy xulq-atvor shakllarining chuqurlashib ketishiga yo'l qo'ymaslik, mavjud muammolarni erta aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishdan iboratdir.

Zamonaviy psixologik yondashuvlarga ko'ra, profilaktik ishlar faqatgina muammoli xatti-harakatlarni bartaraf etishga emas, balki bolaning ichki imkoniyatlarini rivojlantirishga, ijobiy fazilatlarini qo'llab-quvvatlashga va uning ijtimoiy moslashuvini kuchaytirishga qaratilishi kerak. Shu nuqtai nazardan psixologik diagnostika, korreksion mashg'ulotlar, individual suhbatlar, treninglar, maslahatlar va ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlash usullari keng qo'llaniladi.

Tarbiyasi og'ir bolalar bilan ishlashda maktab, oila va mahalla hamkorligi alohida ahamiyatga ega. Chunki bolaning shaxs sifatida shakllanishi aynan ushbu ijtimoiy institutlarning o'zaro ta'siri natijasida amalga oshadi. Agar maktab pedagoglari, psixologlar, ota-onalar va mahalla faollari birgalikda harakat qilsa, bolaning muammolarini erta aniqlash va ularni samarali bartaraf etish imkoniyati ortadi. Aksincha, mazkur subyektlar o'rtasidagi hamkorlikning sustligi profilaktik ishlar samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Shuningdek, bugungi kunda yoshlar orasida uchrayotgan huquqbuzarliklar, internet qaramligi, agressiv xulq-atvor, turli zararli odatlarga moyillik kabi holatlarning oldini olishda profilaktik faoliyatning roli tobora ortib bormoqda. Shu sababli tarbiyasi og'ir bolalar bilan ishlashning psixologik asoslarini chuqur o'rganish, samarali metod va texnologiyalarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Mazkur tadqiqotning maqsadi tarbiyasi og'ir bolalar bilan profilaktik ishlar olib borishning psixologik jihatlarini tahlil qilish, ushbu jarayonda qo'llaniladigan zamonaviy yondashuvlarni o'rganish hamda profilaktik faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, kuzatish, suhbat, psixologik diagnostika va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot quyidagi yo‘nalishlar asosida amalga oshirildi:

- tarbiyasi og‘ir bolalarning psixologik xususiyatlarini o‘rganish
- deviant xulq-atvorning kelib chiqish omillarini aniqlash
- profilaktik ishlarning samaradorligini baholash
- oilaviy muhitning bola xulq-atvoriga ta‘sirini tahlil qilish
- maktab psixologi faoliyatining ahamiyatini aniqlash
- individual yondashuv asosida olib borilgan ishlar natijalarini o‘rganish

Tadqiqot natijalari statistik va sifat jihatidan tahlil qilinib, umumlashtirildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari tarbiyasi og‘ir bolalar bilan muntazam profilaktik ishlar olib borish ularning xulq-atvorida ijobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirishini ko‘rsatdi. Aniqlanishicha, individual suhbatlar, psixologik treninglar va ota-onalar bilan hamkorlikda olib borilgan ishlar bolalarning ijtimoiy moslashuv darajasini oshirgan. Natijalarga ko‘ra:

- agressiv xatti-harakatlar kamaygan
- ta‘limga bo‘lgan qiziqish ortgan
- tengdoshlar bilan munosabatlar yaxshilangan
- o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalari rivojlangan
- ijtimoiy faollik darajasi oshgan
- nizoli vaziyatlarni hal etish qobiliyati shakllangan

MUHOKAMA

Tarbiyasi og‘ir bolalar bilan ishlashda profilaktik faoliyatning psixologik jihatlari alohida ahamiyatga ega. Chunki bolalarning xulq-atvoridagi muammolar ko‘pincha ichki ruhiy kechinmalar, emotsional zo‘riqishlar va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar bilan bog‘liq bo‘ladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tarbiyasi og‘ir bolalarga nisbatan faqatgina jazolash yoki qat‘iy nazorat usullaridan foydalanish yetarli natija bermaydi. Aksincha, ularga nisbatan individual yondashuv, psixologik qo‘llab-quvvatlash va ishonchli muloqot muhitini yaratish muhim hisoblanadi.

Shuningdek, oila muhitining sog‘lom bo‘lishi bolalarning ijtimoiy moslashuviga bevosita ta‘sir qiladi. Ota-onalarning pedagogik va psixologik bilimlarini oshirish orqali bolalar bilan yuzaga keladigan muammolarni kamaytirish mumkin.

Maktab psixologi va sinf rahbarining hamkorlikdagi faoliyati ham profilaktik ishlarning samaradorligini oshiradi. Psixologik treninglar, maslahatlar va korreksion mashg‘ulotlar orqali bolalarda ijobiy shaxsiy sifatlarni rivojlantirish imkoniyati yaratiladi.

Bundan tashqari, mahalla va jamoatchilik tashkilotlarining ishtiroki ham profilaktik ishlarning samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tarbiyasi og'ir bolalar bilan profilaktik ishlar olib borish murakkab va ko'p qirrali psixologik-pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu faoliyatning asosiy maqsadi bolalarning salbiy xulq-atvorini bartaraf etish, ularni jamiyatga muvaffaqiyatli moslashtirish va sog'lom shaxs sifatida shakllanishiga ko'maklashishdan iborat.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, profilaktik ishlarning samaradorligi individual yondashuv, psixologik diagnostika, ota-onalar bilan hamkorlik va pedagogik qo'llab-quvvatlashga bog'liq. Ayniqsa, bolalarning psixologik ehtiyojlarini hisobga olish va ularga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida tarbiyasi og'ir bolalar bilan ishlash bo'yicha innovatsion psixologik texnologiyalarni joriy etish, mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish hamda oila-maktab-mahalla hamkorligini kuchaytirish zarur. Bu esa yosh avlodning barkamol rivojlanishiga va jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. G'oziev E.G'. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019.
4. Davletshin M.G. *Yosh va pedagogik psixologiya*. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
5. Nishonova Z.T., Alimuhamedov A.G. *Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostika*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Mavlonov A., Rahmonqulova N. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
7. Musurmonova O. *Oila ma'naviyati va yoshlar tarbiyasi*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
8. Vygotskiy L.S. *Psixologiya razvitiya rebenka*. – Moskva: Eksmo, 2019.
9. Makarenko A.S. *Pedagogicheskaya poema*. – Moskva: Prosveshcheniye, 2018.
10. Bandura A. *Social Learning Theory*. – New York: General Learning Press, 1977.
11. Santrock J.W. *Educational Psychology*. – New York: McGraw-Hill Education, 2020.